

KRITIČNOST. INTERMEDIJALNOST. ČITLJIVOST

(Miloš Živanović: *Razbijanje*, Algoritam Media, Beograd, 2011)

Našu epohu karakteriše, između ostalog, i neprestano istraživanje novih oblika življenja, mišljenja i stvaranja – ove tendencije reflektuju se i na umetnost, svetsku i domaću. Ono čime se mladi srpski autori iz oblasti muzike, filma i književnosti trenutno bave moglo bi se lepo objasniti naslovom čuvenog eseja Borisa Ejhenbauma – *Potraga za žanrom*. Ruski književni teoretičar je dvadesetih godina prošlog veka primetio nešto što je takođe aktuelno i danas, samo u drugačijem društveno-istorijskom kontekstu: književnost, kao i celokupna umetnost je u ćorsokaku, stare forme i žanrovi su potrošeni, publika je postala apatična i nezainteresovana za kulturna dešavanja, dok umetnici egzistiraju u samodovoljnosti. Čini se da još jedino različiti žanrovski melanži mogu ponuditi neko novo viđenje stvarnosti (ali i kritiku iste), ponovo privući širi krug konzumenata, pa čitavu priču spasiti od još dubljeg propadanja. Tako, recimo, muzička grupa *Goribor* pravi zanimljiv miks trip-hopa i bluza koji moćno prikazuje beznađe jedne upropašćene generacije. Zatim, reditelj Mladen Đorđević u filmu *Život i smrt porno bande* kombinuje pornografski i horor žanr i tako stvara balkanski *snuff* što odlično funkcioniše kao žestoka kritika tzv. postvijetnamskog sindroma u koji je srpsko društvo zapalo nakon ratova za nasleđe bivše Jugoslavije. Konačno, Miloš Živanović, pesnik, pripovedač, član redakcije kulturno-propagandnog kompleta *Beton*, objavio je prošle godine svoj prvi roman, *Razbijanje*, u kojem meša kriminalistički, horor i naučnofantastični žanr, te nam pruža nimalo ružičastu sliku savremene Srbije.

Za okvir romaneskne naracije izabrana je krimi priča – zaplet nastaje ubistvom političkog moćnika, pa do kraja romana treba razrešiti misteriju *Ko je ubica?* Međutim, radnja se kreće u drugim pravcima, pa se potraga za ubicom zapostavlja zarad prikazivanja naše pesimistične svakodnevice. U tu svrhu uvode se elementi horora i naučne fantastike, žanrova koji u sebi nose bogat metaforičko-hiperbolički potencijal kada je u pitanju umetničko predstavljanje neposredne stvarnosti. Jedan od najboljih poznavalaca filma kod nas, dramaturg i profesor Nebojša Pajkić, izneo je u emisiji *Šok koridor* Aleksandra Radivojevića i Nenada Bekvalca, tezu da horor nastaje iz straha od prošlosti, a SF iz straha od budućnosti. Rekli bismo da u *Razbijanju* ima i od jednog i od drugog straha – naime, aveti prošlosti neprestano prate junake ove priče: tu su pripadnici službe državne bezbednosti, rehabilitovani politički funkcioneri, mafijaški vlasnici fudbalskih klubova, ratni zločinci i ratni profiteri kao dva naličja iste medalje, promiskuitetne sponzoruše, korumpirani književnici, itd. Zapravo, radnja romana je i smeštena u bližu prošlost, tačnije u period nakon ubistva Zorana Đinđića – retrogradne političke snage opet preuzimaju vlast u zemlji. Virus besnila širi se perifernim delovima Beograda i drugih gradova tako što ga prenose zaraženi psi

– očigledna je aluzija na Pekićev čuveni roman. Besnilo ovde može predstavljati i naciona-
lizam i šovinizam koji godinama divlja u našem društvu i čiji se kraj ne nazire – možemo u
ovom tumačenju uočiti strah od budućnosti. *Razbijanje* se može shvatiti i kao distopija, tj.
priča o krajnje represivnom društvu koja referiše i na sadašnjost, ali predviđa i buduće
vreme... I tako zaražene, podivljale kreatore krstare Beogradom, poput zombija u filmovi-
ma Džordža Romera. Ali za razliku od Romerovih *živih mrtvaca* koji metaforički predsta-
vljaju američko potrošačko društvo, Živanovićevi zombiji su delovi obespravljene, osiro-
mašene, ponižene i izmanipulisane populacije koji napadaju zdrave ljude i kidaju meso sa
njih. U njihove žrtve spadaju i Romi iz prigradskih naselja – primećujemo još jednu aluziju
na trenutnu političku situaciju u Srbiji, ali i u nekim mnogo naprednijim evropskim ze-
mljama. Zanimljivo je da Živanović i u poeziji, kao i u ovom romanu, Rome često naziva
politički nekorektnim imenom *Cigani*, ali opet pokazuje snažnu empatiju za ovu popula-
ciju. Sa puno razloga autor će konačni obračun snaga dobra i zla smestiti u Žarkovo, pri-
gradsko beogradsko naselje – socijalna, ali i umetnička margina je uvek bila prostor slabije
primetnih, ali značajnih dešavanja koja pokreću jedno društvo i njegovu kulturu. Metafo-
rički rečeno, kao da povratak na marginu zapravo predstavlja spas za srpsku književnost
koja je očigledno izgubila kompas.

Kao što se moglo primetiti, u *Razbijanju* su prisutne mnoge intertekstualne i interme-
dijalne veze, posebno one koje se odnose na film. Recimo, sam naslov predstavlja aluziju
na istoimeno ostvarenje Stenlija Kjubrika, a vrlo bitan postupak *filmizacije* krije se u uvo-
đenju poznatih holivudskih glumaca u ulogama filmskih junaka. Tako se u svojstvu po-
magača glavnom junaku i pripovedaču, koji pokušava da razreši slučaj ubistva, pojavljuju
Kristofer Voken, zatim Harvi Kajtel kao Ogi iz filma *Dim*, tu je Džef Bridžis kao Veliki Lebov-
ski, i na kraju Džoni Dep i Benisio del Toro kao Djuk i Gonzo iz filma *Paranoja u Las Vegasu*.
Kratak pregled njihovih psiholoških profila dat je na kraju romana kao objašnjenje čitao-
cu.¹ Ova napomena nas dodatno uvodi u paralelnu stvarnost, što tokom celog romana
egzistira sa realnošću u kojoj se kreće glavni junak, novinar tajanstvenog identiteta sa in-
dikativnim inicijalom M. Pomenuti filmski junaci na stvari gledaju iz jedne iščašene vizure,
karakteristične za njihov marginalizovani položaj posmatrača u svakom represivnom
društvu, bez obzira da li je ono srpsko, američko, ili neko treće. Otuda oni često izgovaraju
elegantne i pronicljive filmske replike, pune neke pritajene melanholije, pa čak i gorčine.
Ponekad su njihovi komentari ironični, ponekad duhoviti i komični, ali uvek poseduju
neophodan emotivni otklon koji ukazuje na njihovu izmeštenost iz sveta koji opisuju.
Ovaj paralelni prostor rezultat je svesnog eskapizma koji je i pripovedaču, ali i samom
autoru bio neophodan da bi ukazao na procep koji postoji u svakoj stvarnosti i koji do-
zvoljava upliv nekog drugačijeg, prihvatljivijeg i boljeg realiteta. Otuda i filmsko sve više
prodire u romanesknu stvarnost i *filmizira* je, stilizuje život i čini ga estetski prihvatljivijim.

¹ Još jedan čuveni filmski junak pojavljuje se u ovom romanu: Pera Mitić iz kultnog domaćeg filma
Davitelj protiv davitelja za koji je scenario napisao pominjani Nebojša Pajkić, jedna od *mušterija Be-*
tonove satirične, polutabloidne rubrike *Bulevar zvezda*. Upitan na novosadskoj promociji romana,
kako tumači činjenicu da je napravio omaž liku iz stvaralaštva svog ideološkog protivnika, Živano-
vić je kratko odgovorio: „Šta ću kada je čovek uradio dobar film?!”

Stoga je vrlo zanimljiva filmičnost *Razbijanja* – njegova sceničnost, tipski likovi i upečatljive replike čine ga pogodnim za prevođenje u filmsku formu.

Još jedna od stvari koje plene u ovom romanu jeste jezgrovit, rezantan stil koji obiluje suptilnom ironijom, crnim humorom, duhovitim opaskama na političko stanje u zemlji, uopšte reč je o jednom čitljivom tekstu koji se i stilski oslanja na već pominjanu žanrovsku književnost. Ipak, jednodimenzionalni hard-boiled krimić prerasta u žestoku kritiku svakodnevice rafiniranim aludiranjem na mnoge presudne događaje iz bliske nam istorije, kao i aluzijama na mnoge značajne ličnosti. Ovaj postupak dostiže vrhunac u scenama masovnih seksualnih orgija, smeštenih u čuveni beogradski Klub književnika, u Francuskoj 7. Iako neimenovani, mnogi poznati pisci – koji po Živanoviću snose najveću odgovornost za očajno stanje u domaćoj kulturi – ovde su predstavljeni maštovito i duhovito, pa i neupućen čitalac može uživati u ovoj uspele aluziji na Satanin bal iz romana *Majstor i Margarita* Mihaila Bulgakova. Postupak karnevalizacije ovde je majstorski izveden spajanjem uzvišenog i vulgarnog, te zamenom mesta moći. Na kraju, slučaj ubistva će se rešiti sam od sebe, i to je vrlo važno za samu ideju romana. Naime, na nekoliko mesta u knjizi pravda uzima stvar u svoje ruke (Na primer, „Meni izgleda kao da je pravda odlučila da se poigra, na neki uvrnut i perverznan način, sama za sebe“, ili: „Kad niko ne vrši pravdu, pravda se besno samozadovoljava“). Jednom rečju, Živanovićevi junaci su, usled konstantne apatičnosti i pasivnosti, postali puki posmatrači koji nimalo ne učestvuju u važnim društvenim procesima koji ih se i te kako tiču. U tom *zaraženom* svetu ni ljubav nema oslobađajuću i oplemenjujuću ulogu, već je osuđena na skriveni život u četiri zida, konzumirana od ljubavnika koji su i sami zaraženi razarajućim besnilom, napušteni i od samog Tvorca kojeg bi rado rastrgali kada bi se slučajno odnekud pojavio.

Iz puke dosade, a možda i sujete, mogli bismo porediti *Razbijanje* sa još jednim vrednim romanesknim ostvarenjem iz prošle godine, *Bernardijevom sobom* Slobodana Tišme. Na primer, Živanovićeva motivacija je besprekorna: svaki detalj se promišljeno uvodi u radnju; svaki lik je funkcionalan, tj. ima svoju ulogu u romanu; naracija je zaokružena i koherentna. Za razliku od autora *Lirike pasa*, Tišmin najveći problem je upravo motivacija – likovi i situacije u *Bernardijevoj sobi* su ponekad nedorečeni, neuverljivi i nefunkcionalni, a sve to zarad oblikovanja određenih ideja u romanu. S druge strane, Živanović je ponekad isuviše dosledan u poštovanju premisa žanrovske književnosti – dobro bi mu došao iskorak u vidu nekog esejističkog ili lirskog pasaža. A Tišma je tu možda i najjači – pleni čestim promišljanjima različitih tema, svojom skokovitom i nepretencioznom refleksivnošću. Kada bismo spojili najbolje spisateljske osobine Živanovića i Tišme, dobili bismo nekakvog kentaura kreacije, pisca-razbijača čiji bi svaki roman bio novo razbijanje ustaljenih okvira našeg poimanja književnosti. Svejedno, i ovako je *Razbijanje* vredno književno ostvarenje: razgranata intermedijalna mreža, ispletana od mnoštva linkova koji nas upućuju na nepregledno polje visoke i popularne kulture. Zaokružena narativna celina, začinjena efektnim stilskim rešenjima, te prožeta jasnim kritičkim stavom. Za uživanje, ovo je sasvim dovoljno.